

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه لرستان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

عنوان:

زنان و جنبش چپ در ایران از انقلاب مشروطه تا کودتای 28 مرداد 1332ش

نگارش:

فاطمه بزن بیرانوند

استاد راهنما:

دکتر روح‌اله بهرامی

استاد مشاور:

دکتر حمید کرمی پور

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی

بهمن‌ماه 1389

همه‌ی آنان که از
محضرشان درس
آموخته‌ام
و
مادر و خواهران
نازنینم که اگر
حمایت‌ها
و دلگرمی‌هایشان
نبود، مرا پیمودن
این راه میسر
نمی‌شد.

تقدیر و تشکر

با تشکر از استادان محترم گروه تاریخ دانشگاه لرستان به ویژه جناب آقای دکتر روح اله بهرامی استاد راهنما و دکتر حمید کریمی پور استاد مشاور اینجانب که با نظرات ارزشمندشان این پژوهش را پربار نمودند. از کلیه کسانی که با نظراتشان بنده را مورد لطف قرار دادند کمال تشکر را دارم. از کارکنان محترم کتابخانه مرکزی و کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه لرستان و همچنین کتابخانه تخصصی گروه تاریخ دانشگاه لرستان، کتابخانه تخصصی گروه تاریخ دانشگاه تهران و مسئولین کتابخانه دانشگاه الزهراء (س)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی به خاطر همکاری در تدوین این رساله نهایت سپاس و قدردانی را دارم.

چکیده

این پژوهش به بررسی بخشی از جامعه زنان ایرانی که معتقد و یا متمایل به ایدئولوژی چپ بوده پرداخته و تکاپوهای فکری و فرهنگی آنان را از انقلاب مشروطه تا کودتای 28 مرداد 1332 مورد بررسی قرار می دهد. نوشتار حاضر تلاشی است برای پاسخ دادن به این سوالات که ؛ علل و زمینه های گرایش و پیوستن بخشی از جامعه زنان ایرانی به جنبش چپ چه بود؟ این گرایش چه تاثیری در فضای سیاسی و اجتماعی جامعه ایران به ویژه در میان زنان به جای گذاشت؟ و سر نوشت و فرجام آن چگونه رقم خورد؟

انقلاب مشروطه در ایران فرصتی را پدید آورد تا زنان که تا این زمان یکی از نیروهای نسبتا و به ظاهر خاموش جامعه بودند برای بیان خواسته ها و مطالبات خود به تکاپو پردازند. فعالیت های آنان و خواسته هایشان در آغاز که متأثر از فضای مشروطیت بود عمومی و غیر جنسیتی بود. اما به مرور و در پرتو آگاهی و تجربیاتی چند و نیز هم فکری و همراهی برخی از نخبگان فکری و سیاسی این دوره ، شکل مشخص تری به خود گرفت. وقوع انقلاب 1917 روسیه سبب ظهور جریان هایی با رویکرد کمونیستی و سوسیالیستی در جامعه ایران شد و از این رهگذر نیز بخش کوچکی از جامعه زنان ایرانی را از خود متأثر ساخت. فعالیت های آنان در آغاز با وجود حکومت خودکامه ی رضا شاه مجال رشد و خودنمایی نیافت و تنها بعد از شهریور 1320 و در نتیجه وجود آزادی های نسبی این دوره بود که زنان توانستند همانند دیگر احزاب و گروه های سیاسی و اجتماعی به احیا و بازتولید خود در قالب های متفاوت فکری و سیاسی پردازند.

ارزیابی فعالیت های زنان وابسته به این جریان فکری نشان می دهد که هر چند این گروه در برخی زمینه ها مانند گسترش آگاهی های سیاسی و اجتماعی ، حساسیت نسبت به مسائل ملی ، مقابله با سنت های رایج مردسالارانه و نیز ارتباط با سازمان های جهانی به موفقیت هایی دست یافت اما بی توجهی آنان به مسائل زنان طبقات مختلف اجتماعی ، عدم سازماندهی مناسب فعالیت ها ، اختلافات داخلی، پرداختن به مسائل سیاسی به جای مسائل و مشکلات عام زنان جامعه و به ویژه بی توجهی و مقابله با سنت های مذهبی و عرفی جامعه از جمله عواملی بود که آنان را از دستیابی به یک موفقیت پایدار واگذاشت.

واژگان کلیدی: سلسله پهلوی، جنبش، چپ، سوسیالیسم، کمونیسم، حزب توده، زنان، تشکیلات دموکراتیک زنان حزب توده

فهرست

صفحه	عنوان
1	فصل اول : کلیات
2	الف - کلیات و ساختار پژوهش
2	1 - مقدمه
3	2- بیان مسئله
5	3- تعریف مفاهیم تحقیق
7	4- سوالات پژوهش (شامل سوال اصلی و سوالات فرعی)
7	5- فرضیات پژوهش (فرضیه اصلی و فرضیات جنبی یا جانشینی)
8	6- روش تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات
9	7- روش و ابزار گردآوری اطلاعات
9	8- ضرورت‌ها و اهداف تحقیق
10	9- اهداف پژوهش
10	10- ساختار رساله
11	ب- معرفی و نقد منابع پژوهش
12	1- مطبوعات و نشریات
14	2- کتاب‌ها
16	3- تحقیقات جدید
18	4- خاطرات
18	5- اسناد
19	فصل دوم : زن در جامعه و فرهنگ ایرانی با تاکید بر دوره قاجار
20	2-1- زمینه‌ها و بسترهای سیاسی و اجتماعی بحث
33	2-2- جایگاه زن در جامعه و فرهنگ ایرانی
37	2-3- زن در عصر قاجار
41	2-4- انقلاب مشروطه و زن ایرانی
41	2-4-1- مبارزه در راه مشروطیت و نقش زنان
47	2-4-2- نتایج مشروطیت برای جنبش زنان

51	2-5- تکاپوهای فکری و فرهنگی زنان از انقلاب مشروطه تا برآمدن سلطنت پهلوی
53	الف- نشریات
58	ب- انجمن ها و سازمان های زنانه
62	ج- مدارس
67	فصل سوم : انقلاب اکتبر 1917 روسیه، شکل گیری جریان های چپ و مسئله زنان
68	3-1- جایگاه زن در مبانی فکری و فلسفی انقلاب اکتبر
76	3-2- شکل گیری جریان های چپ در ایران
88	3-3- زن ایرانی، احزاب و جریان های چپ در ایران
92	فصل چهارم : رضا شاه، جنبش چپ و جایگاه زنان
93	934-1- جریان های چپ در دوره رضا شاه
96	4-2- وضعیت اجتماعی و حقوقی زنان در دوره رضاشاه
98	4-3- وضعیت سیاسی زنان در دوره پهلوی اول با نگاهی به جریان های چپ
102	4-4- کشف حجاب؛ در نگاه و رویکرد چپ
109	فصل پنجم : جریان های چپ، زنان و احزاب سیاسی از شهریور 1320 تا کودتای 28 مرداد 1332
110	5-1- حزب توده و مسئله زنان
116	5-2- سازمان و تشکیلات دموکراتیک زنان حزب توده
116	5-2-1- آغاز و فرود تشکیلات دموکراتیک زنان
124	5-2-2- تکاپوهای فکری و فرهنگی زنان توده ای
135	5-3- آسیب شناسی روند چپ گرایی در میان زنان ایرانی
137	فصل ششم: زنان معروف چپگرای ایران و پایگاه اجتماعی آنان
138	6-1- زنان پیشتاز و معروف جنبش چپ در ایران
138	6-1-1- جمیله صدیقی
138	6-1-2- اختر کامبخش
139	6-1-3- مریم فیروز فرمانفرمایان
140	6-1-4- شهناز (طوبی) اعلامی
140	6-1-5- زهرا اسکندری
141	6-1-6- خدیجه کشاورز

142	4-1-7- بدر منیر علوی
142	6-1-8- عالیہ شرمینی
142	6-1-9- راضیہ ابراہیم زادہ
143	6-1-10- ملکہ محمدی
143	6-2- پایگاہ اجتماعی فعالان زن جنبش چپ در ایران
147	نتیجہ گیری
154	ضمائم
172	منابع و مأخذ

فصل اول

کلیات

الف - کلیات و ساختار پژوهش

1- مقدمه

انقلاب مشروطه در ایران در حوزه مسائل زنان به صورت مستقیم نقش نداشت، اما فرصتی را پدید آورد تا زنان که تا آن زمان بخشی از قشر حاشیه نشین جامعه چه در عرصه اندیشه و چه در عرصه فعالیت‌ها را تشکیل می‌دادند، به فعالیت پردازند. اما این فعالیت‌ها در ابتدا بخشی از فعالیت‌های عمومی‌تر در جهت تدوین قانون اساسی و تلاش برای برپایی شاخص‌های مشروطیت بود. فضایی که پس از وقوع انقلاب 1917 روسیه در ایران پدید آمد فرصت ویژه‌ای بود که راه را برای حضور و ظهور جریان‌های سازمانی جدید با رویکردهای متفاوت مذهبی، ملی، ناسیونالیستی و کمونیستی - سوسیالیستی باز کرد. در این زمان، زنان توانستند با تشکیل انجمن‌ها و تأسیس نشریات اختصاصی، ایده‌ها و اندیشه‌های خود را در جهت مطالباتشان به صورت منظم‌تری دنبال کنند. بیشتر این فعالان زن از طبقات نسبتاً مرفه بودند و با تحصیلات متوسطی که داشتند امکان این را پیدا کرده بودند که با خواندن روزنامه و یا از طریق ارتباط فکری با مردان روشنفکر خانواده خود و حتی تحصیل در خارج از کشور، به نوعی آگاهی در ارتباط با حقوق اجتماعیشان برسند. با تثبیت استبداد رضا شاه، روند رو به رشد مطالبات جنسیتی زنان رو به افول گذاشت. اگرچه شبه مدرنیسم رضاشاهی به عنوان مانعی برای رشد مستقلانه جنبش زنان در نظر گرفته می‌شود، اما زنان فعال در این دوره امکان این را یافته بودند که به مدارج علمی دانشگاهی دست یابند و پس از سقوط رضاشاه نقش نسبتاً گسترده‌ای را در جامعه ایفا کردند که به ویژه در جنبش چپ و حزب توده وجه بارزتری داشت. افکار و اندیشه‌های مارکسیستی و کمونیستی برآمده از این جنبش به مثابه تفکری بود که وصول به یک جامعه آرمانی را نوید می‌داد. لذا برخی از زنان جامعه ایران که بیشتر از طبقات اشراف و متوسط و در ارتباط با خانواده‌های تحصیل کرده بودند و تحت تاثیر تفکرات برخاسته از انقلاب

اکتبر قرار گرفته و یا از طریق تبلیغات جریان‌های کمونیستی و مارکسیستی مجذوب این جریان شده بودند به جریان چپ روی آورده و مصدر اقداماتی شدند که در این پژوهش مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

2- بیان مسئله

بررسی تغییرات جایگاه فردی و اجتماعی زن ایرانی در بستر تحولات تاریخی ایران، از جمله مباحثی است که در دوران معاصر اهمیتی ویژه یافته است. بدیهی است که شناخت جایگاه و مقام زن و سایر فعالیت‌های وی، بدون آگاهی تاریخی از ابعاد گوناگون این موضوع ممکن نیست. در جامعه ایران زن همواره یکی از ارکان مهم خانواده بوده که دوشادوش مرد برای معاش خانواده در تلاش بوده است. در طول تاریخ ایران، زن در مقام مادر جایگاه والا و مقدسی داشته و این در حالی است که به لحاظ فردی و اجتماعی از جایگاه چندان مناسبی برخوردار نبوده و علت این امر را باید در سنت دیرپای مردسالاری در جامعه‌ی ایرانی جستجو کرد.

سابقه‌ی حضور زن ایرانی به عنوان عنصری مؤثر در تحولات سیاسی و اجتماعی ایران، از منظری نو و به گونه‌ای ملموس، به عصر قاجار باز می‌گردد. انقلاب مشروطه شرایطی را فراهم آورد تا بسیاری از نیروهای اجتماعی که تا آن زمان در حاشیه قرار داشتند برای بیان مطالبات خود به صحنه بیایند. خیزش و جنبش زنان در ایران در ابتدا بخشی از یک جنبش بزرگ ملی بود که هدفش استقلال ایران و اجرای قانون اساسی بود و از این رهگذر است که آنان به فعالیت‌های سیاسی، فکری و فرهنگی روی آوردند. بروز عواملی چند سبب گرایش زنان به جریان‌های فکری و سیاسی از جمله جنبش نوظهور چپ در ایران شد. با وقوع انقلاب کمونیستی روسیه در سال 1917 و حاکم شدن ایدئولوژی‌های سوسیالیستی و کمونیستی در این کشور، ایران به عنوان همسایه‌ی جنوبی که به لحاظ داخلی دارای مشکلات عدیده و در نتیجه وجود بسترهای مناسب جهت پذیرش و همراهی با این افکار و جریان‌ها بود، از نفوذ انگاره‌های فرهنگی این انقلاب مصون نماند. در گفتار سوسیالیستی به عنوان

یکی از شاخه های گفتار مدرن و به منزله اندیشه‌ای که خواهان طراحی و تحقق دگرگونی‌های بنیادی اجتماعی است، زنان به عنوان یکی از قربانیان نظام سلطه طبقاتی مدنظر قرار داشتند. پس از پایان جنگ جهانی اول که فضای جهانی و داخلی کشور در برابر فعالیت زنان انعطاف بیشتری یافت، شمار نخبگان و تحصیل کردگان که از حقوق زن حمایت می کردند افزایش یافت و زنان فعال که بیشتر از اقشار مرفه و شهرنشین جامعه بودند از همفکری این متجددین بهره گرفته و به نوعی خودآگاهی از مقام و جایگاه فردی و اجتماعی خود رسیدند. با گسترش تبلیغات کمونیست‌ها در شاخه‌ی زنان، فعالیت‌هایی از سوی روس هادر شمال ایران صورت گرفت و در پی آن، بعد از کنگره حزب کمونیست باکو، یکی از نخستین گروه های زنان با گرایش های چپ سوسیالیستی و کمونیستی یعنی «پیک سعادت نسوان» در رشت شکل گرفت. با تثبیت استبداد رضاشاه، فعالیت جمعیت‌ها و انجمن های فعال که گرایش چپ داشتند موقتاً دچار وقفه شد تا اینکه بار دیگر با وقوع جنگ جهانی دوم و خروج رضاشاه از کشور، مجال بروز و خودنمایی یافته و در قالب حزب توده و یکی از رادیکال ترین گروه های زنان یعنی «تشکیلات دموکراتیک زنان حزب توده ایران» نمود عینی یافت و توانست خود را در قالب یک سازمان پر قدرت در حوزه زنان معرفی کند و در تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران به ویژه در دهه بیست تا اوایل دهه سی به ایفای نقش پردازد.

در این رساله برآنیم تا به علل و زمینه های گرایش و پیوستن بخشی از جامعه زنان ایرانی به جنبش چپ پرداخته و سیر تاریخی آن را در تقریباً نیم قرن از تاریخ ایران یعنی از انقلاب مشروطه (1285ش) تا کودتای 28 مرداد 1332 بررسی کنیم. به هر حال این پژوهش، با توجه به اهمیت موضوع درصدد است به سؤالاتی از قبیل اینکه؛ سازمان سیاسی و جریان چپ زنان چگونه تولد یافت؟ چه اهداف و مقاصدی را دنبال می کرد؟ چه تاثیری در فضای سیاسی و اجتماعی جامعه ایران به جای گذاشت؟ چه تحولاتی را از سر گذراند؟ و سرنوشت و فرجام آن چگونه رقم خورد؟ چه علل و عواملی در کامیابی یا ناکامی آن تاثیر گذار بوده است؟ پردازد. در این

راه، شناخت جامعه‌ی ایران و اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی آن از یک طرف و مبانی فکری و فلسفی اندیشه‌های چپ و ریشه‌های تاریخی حضور و بروز این جریان در ایران از طرف دیگر، لازم به نظر می‌آید و از آنجا که موقعیت اجتماعی و میزان تحصیلات زنان نقش مهمی در ورود آنها به حوزه‌های فکری و سیاسی داشته است، آگاهی از خاستگاه طبقاتی آنان نیز اهمیت دارد. در نهایت به لحاظ آسیب‌شناختی، به شناسایی عواملی که موجب کامیابی یا ناکامی فعالان این جریان در رسیدن به اهدافشان شد پرداخته خواهد شد و تأثیرگذاری‌ها و دستاوردهای آنان را برای جامعه‌ی عصر خود بیان خواهیم نمود.

3- تعریف مفاهیم تحقیق

جنبش

حرکت یا رفتار گروهی نسبتاً منظم و با دوام برای رسیدن به هدف اجتماعی-سیاسی معین و بر اساس نقشه معین که ممکن است انقلابی و یا اصلاحی باشد.

چپ

خاستگاه اصطلاح چپ و راست انقلاب فرانسه است که در مجمع ملی آن نمایندگان انقلابی تندرو در طرف چپ و محافظه‌کارها در طرف راست می‌نشستند. به طور کلی جریان چپ شامل همه‌ی افراد، گروه‌ها و احزاب سوسیالیستی و کمونیستی می‌باشد که خواستار ایجاد تحول به نفع مردم و مخالف طبقات ممتاز هستند. دشمنی با مالکیت خصوصی و سرمایه‌داری، طرفداری از طبقه کارگر، تمایل به برقراری جامعه بی طبقه و دفاع از آزادی و برابری زنان و مردان از دیگر مشخصات عمومی آن است.

پیک سعادت نسوان

اولین گروه زنان با تمایلات کمونیستی بود که در سال 1301 ش. بعد از کنگره حزب کمونیست ایران در باکو، در رشت مستقر شد و نشریه ای با همین نام نیز منتشر می ساخت. این جمعیت نخستین گروه در ایران بود که 8 مارس را به عنوان روز زن پذیرفت.

حزب توده

سازمان اصلی چپ در تاریخ معاصر ایران بوده است. این حزب به عنوان وارث سوسیال دموکراسی عهد مشروطه و حزب کمونیست ایران، در مهر 1320 رسماً در بندر انزلی تشکیل شد. بنیان گذاران آن عده ای (53 نفر) از روشنفکران و فعالان چپ گرا و ملی گرای ایران نظیر سلیمان میرزا اسکندری، بزرگ علوی، خلیل ملکی و . . . بودند که اغلب در دوره دیکتاتوری رضا شاه تحت تعقیب یا در زندان بوده اند.

تشکیلات دموکراتیک زنان ایران

سازمان زنان وابسته به حزب توده که در سال 1321 ش. شکل گرفت و برنامه خود را چنین اعلام کرد: زنان و مردان باید امکانات برابری در زندگی داشته باشند و هرگز یکدیگر را تحت فشار قرار ندهند. .

4- سوالات پژوهش (شامل سوال اصلی و سوالات فرعی)

سوال اصلی

علل و زمینه‌های گرایش و پیوستن بخشی از جامعه زنان ایرانی به جنبش چپ و ظهور این جریان در ایران چه بوده است؟

سوالات فرعی

1- سیاست دولت شبه مدرنیستی رضاشاه در برخورد با جنبش چپ و به ویژه با جامعه زنان این جنبش

چگونه ارزیابی می شود؟

2- نحوه ی برخورد و تعامل احزاب و سازمان های دیگر با احزاب چپ و تحركات سیاسی و فکری

مجامع و سازمان زنان آن در این دوره، چگونه ارزیابی می شود؟

3- تکاپوهای سیاسی، فکری و فرهنگی زنان در قالب جریان های چپ چه تأثیری در جامعه ی ایران

برجای نهاد؟

5- فرضیات تحقیق: (فرضیه اصلی و فرضیات جنبی یا جانشینی)

فرضیه اصلی:

مشکلات سنتی دامنگیر حضور اجتماعی زنان در جامعه ایران، وقوع انقلاب مشروطه، ورود اندیشه های

سوسیال دموکراسی ملهم از تحولات روسیه و جامعه ی اروپا، وقوع انقلاب اکتبر 1917 روسیه و اندیشه و

احزاب برآمده و وابسته به آن، از عوامل مؤثر در گرایش و پیوستن زنان به این جنبش ها می باشد.

فرضیات فرعی

1- تأثیرپذیری شبه مدرنیسم رضاخانی از اروپا و وحشت حکومت پهلوی از نفوذ جریان های متأثر از انقلاب

روسیه عامل عمده ی سرکوبی جریان های چپ از سوی دولت رضاشاه بود.

2- بافت و نگاه سنتی جامعه ایران به زن، تعارض افکار مارکسیستی و کمونیستی با باورهای مذهبی و دینی و

فرهنگ ملی جامعه ایران و وابستگی های جنبش چپ به اردوگاه شرق، از عوامل مؤثر در عدم ایجاد ارتباط

مناسب و مطلوب با دیگر سازمان ها و احزاب سیاسی بود.

3- رویکرد چپ گرایانه ی زنان وابسته به شبکه های مارکسیستی و کمونیستی در ایران به خاطر غلبه ی اعتقادات اخلاقی، مذهبی و دینی توفیق چندانی نداشت؛ اما در توسعه ی آگاهی های اجتماعی در ایران مؤثر بود.

6- روش تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده ها و اطلاعات:

با توجه به ماهیت موضوع، روش مورد استفاده در این پژوهش «توصیفی-تحلیلی» می باشد که در چارچوب فمینیسم مارکسیستی صورت پذیرفته است. یعنی ابتدا سعی می شود با معرفی فمینیسم و جنبش زنان و سپس نحله های فکری آنها به معرفی این نظریه پردازیم و سپس با گردآوری اطلاعات درباره فعالیت ها و جنبش زنان وابسته به جریان های چپ، تحولات تاریخی و سیاسی این دوره تشریح و سپس مورد تحلیل و بررسی قرار گیرند. از آن جا که موضوع مورد بحث در حوزه تاریخ معاصر می باشد مراجعه به مراکز اسنادی، شناخت اسناد و مدارک مربوط به موضوع، نقد و بررسی و اخذ اطلاعات از آنها از روش های مورد استفاده این پژوهش می باشد.

7- روش و ابزار گردآوری اطلاعات

در این پژوهش از روش های ذیل برای گردآوری اطلاعات، اسناد و مدارک استفاده خواهد شد:

- 1- گردآوری و یادداشت اطلاعات بر اساس روش کتابخانه ای برای مطالعه کتب چاپ شده
- 2- با توجه به این که موضوع مورد پژوهش در حوزه تاریخ معاصر قرار دارد استفاده از اسناد موجود در مراکز اسنادی از قبیل مرکز اسناد انقلاب اسلامی، سازمان اسناد ملی، اسناد ریاست جمهوری و... ضرورت دارد.
- 3- استفاده از مجلات، مطبوعات و نشریات این دوره از منابع اصلی و مهم پژوهش حاضر می باشد.

8- ضرورت‌ها و اهداف تحقیق

بر اهل تحقیق پوشیده نیست، امروزه بررسی وضعیت زنان در جوامع جهان سوم و بخصوص کشورهای اسلامی از جمله ایران به یکی از محورهای پژوهشی تبدیل شده و عده ی زیادی از محققین را به خود مشغول داشته است. متأسفانه بسیاری از این نوشته ها آغشته به اهداف سیاسی است و در پی جلب توجه زنان به منظور تأثیرگذاری در جامعه نوشته می شوند. به جرأت می توان گفت تعداد آثاری که در این زمینه با هدف روشن ساختن زوایای مبهم تاریخ زنان نوشته شده اند، انگشت شمارند. یکی از اهداف این پژوهش، بررسی این موضوع فارغ از پیش فرض های سیاسی است تا در پرتو آن ضمن کاوش در تاریخ تکاپوی زنان ایرانی، چالش ها و تنگناهای فراراه ترقی و پیشرفت آنها را تا حد امکان معلوم گرداند.

9- اهداف پژوهش

- 1- روشن ساختن بخشی از تاریخ ایران در ارتباط با مسائل زنان
- 2- شناخت و معرفی اقدامات و تکاپوهای سیاسی، فکری و فرهنگی آنها
- 3- روشن نمودن سیاست دولت پهلوی و جامعه ایران در برخورد با این جریان‌ها

10- ساختار رساله

در این پایان نامه فصل اول به معرفی کلیات پژوهش اختصاص یافته است و به بیان مسئله، سوالات و فرضیات پژوهش پرداختیم تا در فراسوی آن، روند تحقیق بنا بر سوالات و فرضیات به پیش رود. در ادامه ی آن معرفی و نقد منابع پژوهش آمده است.

در آغاز فصل دوم به ترسیم فضای سیاسی و اجتماعی ایران پرداخته‌ایم تا خوانندگان با بستر موضوع مورد بحث آشنایی یابند و تصویری کلی از شرایط آن زمان بر ذهن خواننده سایه افکند. در ادامه به طور مشخص به موضوع زنان و جایگاه آنان در ایران از آغاز تا عصر مشروطه پرداخته‌ایم. آنچه در این قسمت پژوهش مهم می‌نماید، تکاپوهای فکری زنان از مشروطه تا برآمدن رضا شاه است. چرا که آزادی‌های حاصل از مشروطه و جامعه در حال گذار، شرایطی را فراهم کرد که زنان در خلال آن توانستند به فعالیت پردازند. این تکاپوها شامل چاپ و انتشار نشریات گوناگون، تشکیل انجمن‌ها و سازمان‌های زنانه و تاسیس مدارس می‌باشد.

در فصل سوم به چگونگی ورود افکار و اندیشه‌های چپ به ایران پرداخته و ضمن مروری بر انقلاب اکتبر 1917 روسیه جایگاه زنان را در مبانی فکری و فلسفی این انقلاب مورد بررسی قرار داده‌ایم.

در فصل چهارم به معرفی وضعیت سیاسی، اجتماعی و حقوقی زنان در عصر رضاشاه پرداخته شده است. قسمتی از این فصل به اصلاحات رضاشاهی اختصاص یافته است. اصلاحاتی که با مسئله زنان و جنبش چپ زنان و فعالیت‌های آنها ارتباطی مستقیم می‌یافت. از جمله این اقدامات می‌توان به کشف حجاب اشاره کرد.

بنا بر روند تاریخی، بخش بعدی پژوهش، یعنی فصل پنجم را به دوره پس از سقوط رضاشاه تا سال 1332 اختصاص داده‌ایم. در این فصل با تفصیل بیشتری به بررسی مهم‌ترین حزب، یعنی حزب توده و شاخه زنان آن پرداخته‌ایم. در پایان این فصل آسیب‌شناسی روند چپ‌گرایی در میان زنان ایرانی آورده شده است. فصل ششم و نهمی این پایان‌نامه به معرفی برجسته‌ترین زنان جنبش چپ در ایران پرداخته و پایگاه اجتماعی آنان مورد بررسی قرار گرفته است. حاصل تمامی کوشش‌هایی که در راه تهیه و تدوین این پژوهش - که دچار کمبود منابع از یک سو و از سوی دیگر پراکندگی همین منابع محدود بود - انجام شد در نتیجه‌گیری آمده است.

ب - معرفی و نقد منابع پژوهش

حجم کارهایی که به طور کلی در مورد زنان در ایران انجام شده است اندک است. در سال‌های اخیر کارهای تحقیقی جدیدی بر روی نشریات مشروطه و مسئله زن در این آثار انجام شده است. کارهایی نیز که به بررسی جایگاه زن در عصر رضا شاه پرداخته، بیشتر موضوع کشف حجاب را محور بررسی خود قرار داده‌اند. در مورد زنان بعد از رضا شاه تا کودتای 28 مرداد، کار تحقیقی خاصی که موضوع زنان وابسته به جریان‌های چپ را به طور اختصاصی مورد پژوهش قرار داده باشند - تا آنجا که بر نگارنده معلوم است - صورت نگرفته است.

تنها منابع و شاید بهترین و مهم‌ترین آن‌ها که می‌تواند ما را تا حد زیادی از موقعیت، اهداف و تلاش و کوشش زنان چپ‌گرا در این عصر آگاه کند روزنامه‌ها و آثاری است که بوسیله خود زنان نوشته شده است. از این رو و به ناچار برای پیشبرد موضوع و تکمیل بحث منابع را به 5 دسته تقسیم کرده‌ایم تا کار از دشواری خارج گردد و برای آیندگان و کسانی که می‌خواهند در این زمینه کار تحقیقی انجام دهند جمع‌آوری اطلاعات آسان‌تر گردد. این منابع عبارت‌اند از: مطبوعات و نشریات، کتب و منابع اصلی و اختصاصی زنان، تحقیقات جدید، خاطرات و اسناد که در زیر آن‌ها را به صورت جداگانه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

1- مطبوعات و نشریات

هم‌چنان که در بالا گفته شد، به‌ترین و مهم‌ترین منبعی که می‌تواند ما را تا حد زیادی از وضعیت کلی و عمومی زنان در این دوره آگاه کند کارهای نوشتاری است که توسط خود زنان انجام شده است و به صورت نشریات، روزنامه‌ها، مجلات، بیانیه‌ها و یادداشت‌ها منتشر شده‌اند که به دو دسته دولتی و غیردولتی تقسیم می‌شوند.

دانش اولین روزنامه زنان که چهار سال پس از انقلاب مشروطه در سال 1328هـ.ق منتشر شد و

روزنامه‌های **شکوفه** و **زبان زنان** به سرپرستی دو تن از زنان برجسته یعنی خانم مزین السلطنه و صدیقه دولت آبادی، رییس آینده کانون بانوان، از منابع مهم برای بررسی تاریخچه فعالیت زنان در عصر قاجار و پس از مشروطه است.

یکی دیگر از مهم‌ترین نشریات تخصصی زنان **عالم نسوان** است. این مجله دیرپاترین نشریه زنان از زمان مشروطیت تا پایان حکومت رضا شاه است. اهمیت آن به این دلیل است که بسیاری از فعالان حقوق زنان در این نشریه قلم می‌زدند علاوه بر آن منعکس کننده طرز تفکر زنان طبقه متوسط جدید و بالا بود که از خوانندگان مجله بودند.

دیگر نشریه تخصصی زنان مجله **نسوان وطنخواه ایران** است. این نشریه عمر کوتاه داشت و انتشار آن نامنظم بود. تعداد شماره‌هایی که از آن موجود است اندک می‌باشد. دیدگاه این نشریه در برخی زمینه‌ها مانند عالم نسوان است اما تعدادی از اعضای آن دارای گرایش سوسیالیستی بودند از این رو در آن مقالاتی که به مسایل زنان به صورت عام توجه می‌کرد وجود داشت و غیر دولتی بود. در این نشریه برخی خواسته‌ها و مطالبات زنان انعکاس یافته است.

مجله پیک سعادت نسوان در رشت منتشر می‌شد. وابستگی تعدادی از اعضای آن به کمونیست‌ها موجب انعکاس دیدگاه‌های آنان در مورد زنان در این نشریه شد. این نشریه غیر دولتی بود و توجه به مسایل زنان طبقه پایین از ویژگی مقالات آن است. عمر این مجله نیز کوتاه بود و با وجود این که می‌توانست با توجه موضوع مورد پژوهش بسیار سودمند باشد اما متأسفانه فقط قسمت‌هایی از چند شماره‌ی آن موجود است.